

POZNÁMKY K DISKUSI O ZÁKLADNÍCH OTÁZKÁCH SYNTAXE*

FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK (Brno)

Rád bych řekl několik připomínek k předneseným příspěvkům.

Soudruh Daneš tu mluvil o tom, že některé větné členy mají větší dějovost. To se rozumí samo sebou, že jsou tu rozdíly, ale je tu jakýsi rozdíl „základní“. Jsou tu také rozdíly historické apod. Nemohl jsem to všechno ve svém referátu probírat. Ale co se týče např. takového spojení, jako *vycházející slunce je pěkné* nebo *píšící žák*, je tam dějovost docela jiná. *Píšící* není žádné prézens. *Píšící žák* vyjadřuje současnost, a ne prézens, poněvadž mohou říci *píšící žák sedí*, *píšící žák seděl* a *píšící žák bude sedět*. Tedy *píšící* nevyjadřuje děj, vyjadřuje jenom současnost; to už je abstrakce časová a ta je závislá na aktuální situaci, kdežto *píši* je samo o sobě už prézens. Hlavní význam podoby *píšící* je vlastnost; je to vlastnost, která vyplývá z děje, a nezáleží na tom, zda z děje přítomného nebo minulého nebo budoucího. A s přechodníky je tomu zrovna tak. Vztahovost a časovost není totéž.

Soudruh Ružička mi vytýkal něco, co u mne je. Říkal, že mé pojetí věty je příliš úzké, že se tam nemluví o syntagmatech. Vždyť to, co jsem říkal ráno, to jsou syntaktické dvojice, to jsou lexikální slova, která odrážejí dvojice věcí, mezi nimiž je nějaký vztah. A to jsou syntagmata! Já to nenazývám syntagmata, protože se tím rozumí někdy něco jiného. Mluvím prostě o vztazích nebo o dvojicích, ale nelze říci, že bych nemluvil o syntagmatech. Já nevím, jak to s. Ružička myslel, když tvrdil, že nemluví o syntagmatech. A pak, já jsem odchovanec Zubatého. A Zubatý říkával, že není důležité, na kterém místě v mluvnici se o tom nebo onom jazykovém jevu pojednává; důležité je, zdali je tam všechno. Není tedy důležité, kde o něčem budeme mluvit. Zubatý ještě musil hájit věty jednočlenné. To nebyly věty, to byly Satz-Ekvivalente atd. On je musel hájit a přitom říkal: mně je to jedno, kam to dáte, ale musí to tam být, protože to existuje v jazyce a jazykozpyt se o to musí starat. Tak i mně je konec konců jedno, dáme-li něco ze syntaxe do tzv. tvarosloví či obráceně zdali celé tvarosloví pohltíme syntaxí. Já totiž vycházím z toho, že tvarosloví nelze oddělovat od syntaxe a syntax nelze oddělovat od tvarosloví. Není možno říci, že tvarosloví existuje samo, že je to otázka pojmenování. Pojmenování samo

* Diskusní příspěvek je podán s drobnými stylistickými úpravami věrně podle magnetofonového záznamu. Akad. Trávníček jej pro nemoc, která nečekaně ukončila jeho život, nestačil již upravit. (Pozn. red.)

o sobě neexistuje. Každý tvar je gramatická kategorie, vyjadřuje vztahy; nominativ vyjadřuje vztah: ve větě *žák píše* vyjadřuje vztah k podmětu. I když je to třeba nominální věta *sláva!*, vyjadřuje v ní nominativ vztah, neboť tu vyjadřuje nominativní význam. Stejně tak akus. *vodu!* je věta, poněvadž to chápeme ve smyslu *přineste vodu*. Tak tvarosloví neexistuje samo o sobě, tvarosloví je přílepek syntaxe; jak to rozdělíme, je jiná věc. A je možné, že se do syntaxe dá tvarosloví, ale není možná říci, že tvarosloví je takový chudáček, abychom je vyloučili z gramatiky. Tvarosloví je takový chudáček, jaký je. To není nic samostatného, žádné tvary neexistují samostatně. Tvary vznikly vždycky na vyjadřování vztahů. Patří to všechno konec konců dohromady do syntaxe. Ale obvykle to nevíme, rozdělujeme to. Je ovšem možno dávat některé partie ze syntaxe dejme tomu k pojednání o slovních druzích. Slovní druhy jsou zrovna tak syntaktické kategorie, to jsou vztahy. Substantiva jsou jména, která mohou vyjadřovat vlastnosti, a tu jde vždycky o vztah. Adjektiva jsou jména, která vyjadřují vlastnosti, sloveso vyjadřuje děj apod. To jsou všechno vztahové kategorie. Já jsme právě chtěl zdůraznit všude tu vztahovost. Mluvíme o slovních druzích, říkáme, substantiva jsou jména, která vyjadřují osoby, živočichy atd., a vynecháváme tu vztahovost, zapomínáme na ni. To není správné. Pak se vám zdá, že je tu výklad lexikální. Ano, když to tak chápeme, tak je to výklad lexikální; ale jestliže si uvědomíme, že to je pojmenování jistých kategorií vztahových, pak to není výklad lexikální, protože potom takové substantivum *ryba* je kategorie. Ta neexistuje v objektivní skutečnosti, tu jsme si vytvořili my pro jazyk, to je kategorie gramatická. Tak je vidět, že to nejsou obvyčejné kategorie, že jsou to abstrakce. Proto nauka o tvarech souvisí se syntaxí. Je možné rozdělit ten materiál, ale nemá žádný smysl se domnívat, že je nějaký ohromný pokrok, když něco ze syntaxe dáme do tvarosloví. To není žádný poznávací pokrok, to je spíš taková praxe, mechanická praxe.

Soudruh Hausenblas tady ještě říkal, že vedle růstu dějovosti jsou zase na druhé straně takové případy, kde je dějovost oslabována. Ovšem ty příklady, které uváděl, to jsou právě ty příklady, kde jazyk vystačuje s takovými jednoduchými prostředky a kde je dějovost dána aktuální situací. Když někdo telegrafuje bratrovi: *Otec nemocen, přijed*, tak se tu uplatňuje snaha po jednoduchých prostředcích, ale dějovost je tu dána celou situací. Musíme k té situaci pořád přihlížet. To byla také jedna závažná věc, na kterou jsem chtěl upozornit. Aktuální poznání probíhá v nějaké situaci, a to vše se zrcadlí ve větě. K tomu někdy nepřihlížíme nebo nejsme ochotni přihlížet.

Soudruh prof. Pospelov tady připomněl vyskazyvanije, tj. vyšší útvary, jako promluva apod. Já ovšem v takovém základním referátu nemohu mluvit o vyšších útvarech stylistických atd., mluvím o těch nejzákladnějších principech. Promluva, ta se musí skládat z nějakých útvarů větných, je to už útvar složitější, ale i v něm musí být ten celkový postup vztahový. To je ovšem otázka další, já jsem mnohé věci vůbec neprobíral, mně šlo jen o základní věci, o základní vztahový princip;

chtěl jsem ukázat, že je plodný, že můžeme do něho zahrnout všechnu tematiku a také systematiku syntaxe.

Skladba, jako každá věda, musí být systematická, musí mít nějakou systematiku, systém. Ta musí mít ovšem pevný základ. Není možné vykládat o syntaxi jednou to, podruhé ono atd. a nemít tak společný základ. A já se domnívám, že je to právě v té vztahovosti, protože ta odpovídá lidskému poznání.

Děkuji všem diskutujícím za připomínky, já jsem se z nich také ledačemu naučil.